

Käyttäytymisetiketti & opas sosiaalisesti turvallisemman tilan rakentamiseen

Lapin kauppakamarin käyttäytymisetiketti
ja ohjeistusta turvallisemman tilan rakentamisesta
omaan käyttöön sekä tueksi jäsenorganisaatioille.

Sisällysluettelo

TAUSTATIEDOKSI.....	3
KÄYTTÄYTYMISETIKETTI	6
ETIKETTI TARKEMMIN AVATTUNA	6
SANASTOA JA TUKEA TURVALLISEMMAN TILAN RAKENTAMISEEN.....	10
YLEISTÄ SANASTOA	10
SUKUPOOLEN JA SEKSUAALISEN SUUNTAUTUMISEN MONINAISUUS	11
<i>Sukupuolesta ja sukupuoli-identiteetistä</i>	11
<i>Seksuaalinen suuntautuminen</i>	14
ETNISYYS, KULTTUURI JA KIELI	16
<i>Rasismi ja antirasismi</i>	16
<i>Kieli- ja kulttuurivähemmistöt</i>	18
MAAHANMUUTTO JA KULTTUURISESTI MONINAINEN VÄESTÖ	19
<i>Tarkemmat käsitteet</i>	21
<i>Moninaisuuden tunnistaminen ja toteutuminen</i>	23
<i>Häirinnän tunnistaminen ja siihen puuttuminen</i>	23
<i>Sanastoa ja käsitteitä</i>	23
LÄHTEET	25

Taustatiedoksi

Hyvinvointi ja jaksaminen ovat paitsi itseisarvoja myös tärkeitä työnteon kannalta. Mielen terveyden sairaudet ovat yleisin syy työkyvyttömyyteen. On tärkeää puuttua nykyisten työkäisten mieltä hyvinvointiin, mutta myös rakentaa tuleville sukupolville turvallista ja vastaanottavaa työkuultuuria ja yhteiskuntaa. Olemme siis avainasemassa niin nykyisten kuin tulevien työntekijöiden ja työnantajien mielen terveysongelmien ennaltaehkäisyssä! Lapin kauppakamari ottaa käyttöön käyttäytymisetikin, kehittää turvallisempaa tilaa omassa toiminnassaan ja haluaa auttaa siinä myös jäsenorganisaatioita. Tämä dokumentti on vapaasti jäsenistön käytettävissä.

Mielen terveysongelmia ennalta ehkäisemällä voidaan myös säästää ongelmien seurauksissa ja laastareissa. OECD:n raportin mukaan mielen terveyden häiriöt maksavat Suomessa vuosittain noin 11 miljardia euroa. Sama raportti kertoo, että mielen terveysongelmien suorat ja epäsuorat kustannukset Suomessa ovat OECD-maiden suurimpien joukossa. Kela maksoi vuonna 2020 sairauspäivärahaa mielen terveyden häiriöiden perusteella 5,2 miljoonasta päivästä, mikä on yli kolmannes kaikista sairauspäivärahapäivistä. Nuorten aikuisten mielen terveyshäiriöistä johtuva työkyvyttömyys lisääntyi 30 prosenttia vuodesta 2005 vuoteen 2015.

MIELI ry kertoo, että edistävät ja ehkäisevät mielen terveystoimet ovat aina kustannusvaikuttavampia kuin korjaava hoito. Mitä varhaisemmin toimet tehdään, sitä suurempi on kustannusvaikuttavuus. Taloustieteilijä Sixten Korkman toteaa MIELI ry:n podcastissa, että muun muassa mielen terveysongelmien ennaltaehkäisyllä voidaan parantaa taloustilannetta. Se nimittäin lisää ihmisten kykyä osallistua työelämään.

Mielen hyvinvointi on organisaation pääomaa, sekä keskeinen menestystekijä toiminnassa. Yrityksille ja organisaatioille on yhä tärkeämpää tunnistaa ja löytää tarvitsemansa osaaminen. Parhaiten näyttää menevän niillä, joissa ihmisillä on mahdollisuus ja halu hyödyntää osaamistaan. Hyvinvoiva henkilöstö kokee työnsä merkitykselliseksi ja tunnistaa työnsä vaikuttavuuden koko yrityksen toiminnassa. Myös johtajien on tärkeä huolehtia hyvinvoinnistaan, paitsi itsensä takia, myös siksi, että se heijastuu organisaatioon.

Mielen terveyden heikkenemiseen voi johtaa moni eri tekijä. MIELI Suomen Mielen terveys ry on koonnut sivuilleen mielen terveyden suoja- ja riskitekijöitä, joista ulkoisiin työnantajalla ja työyhteisöllä on merkittävä vaikutusmahdollisuus. Ulkoisia suojaavia tekijöitä ovat esimerkiksi työyhteisön ja esihenkilön tuki, kuulluksi tuleminen ja turvallinen elinympäristö. Ulkoisia riskitekijöitä puolestaan ovat esimerkiksi syrjintä ja vähemmistöstressi, sekä traumaattiset kokemukset kuten väkivalta, hyväksikäyttö ja kiusaaminen. Syrjinnän ei tarvitse olla aktiivista ulkopuolelle jättämistä, vaan epäinkluusiivinen tai -sensiitiivinen keskustelukulttuurikin riittää luomaan psyykkistä painetta ja pahoinvointia. Turvallisemman tilan periaatteita noudattamalla voidaan parantaa työympäristöä.

Sosiaalista vastuullisuutta paitsi odotetaan kulttuurin tasolla, myös vaaditaan lakien, direktiivien ja esimerkiksi kansainvälisten ihmisoikeussopimusten myötä. Selkein perusta on yhdenvertaisuuslaissa, jonka mukaan ihmisiä ei saa asettaa eriarvoiseen asemaan iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhesuhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. On hyvä muistaa, että aktiivisen syrjinnän ehkäisyä lisäksi epätasa-arvo piilee myös rakenteissa: Hyvä yhdenvertaisuussuunnitelma toimii työkaluna, jonka avulla voi

tunnistaa toiminnassaan mahdollisia syrjintää aiheuttavia tilanteita ja rakenteita, sekä voi suunnitelmallisesti edistää yhdenvertaisuutta. Yhdenvertaisuussuunnitelma on myös keino tehdä näkyväksi rakenteissa piilevää syrjintää ja kohdentaa toimintaansa syrjinnän ehkäisemiseksi ja poistamiseksi.

Työ- ja elinkeinoministeriön sivuilla mainitaan: *Työnantajan velvollisuutena on edistää yhdenvertaisuutta työpaikalla. Velvollisuus koskee kaikenkokoisten työpaikkojen työnantajia. Säännöllisesti vähintään 30 henkilöä työllistävien työnantajien on laadittava suunnitelma yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Edistämistoimia ja niiden vaikuttavuutta on lisäksi käsiteltävä henkilöstön tai heidän edustajiensa kanssa.* Ministeriön sivuilla avataan yhdenvertaisuudesta ja tasa-arvosta eri otsikoiden alla:

[Työelämän monimuotoisuusohjelma](#)

[Yhdenvertaisuuden edistäminen työelämässä](#)

[Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo työelämässä](#)

[Yhteiskuntavastuu](#)

[Yritykset ja ihmisoikeudet](#)

Ulkoministeriön sivuilla kerrotaan tarkemmin kansainvälisistä ihmisoikeussopimuksista:

[Euroopan neuvoston voimassa olevat ihmisoikeussopimukset](#)

[Ihmisoikeussopimukset ja -raportit](#)

[YK:n voimassa olevat ihmisoikeussopimukset](#)

Sosiaali- ja terveysministeriö ohjeistaa työelämän tasa-arvosta mm. seuraavilla sivuilla:

[Julkaisu: Tasa-arvolaki, syrjintä ja sukupuolen moninaisuus](#)

[Tasa-arvo työelämässä](#)

[Työsuojeluvalvonta: Häirinnän ja epäasiallisen kohtelun hallinta](#)

Oikeusministeriön yhdenvertaisuus.fi -sivuilla avataan yhdenvertaisuuslainsäädäntöä, sekä annetaan käytännön ohjeita yhdenvertaisuuden edistämiseen:

[Julkaisu: Tilaa moninaisuudelle!](#)

[Yhdenvertaisuus: lainsäädäntö](#)

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvovaltuutettujen sivut ovat myös hyviä tietolähteitä yhdenvertaisuuden edistämisen perusteisiin ja toteuttamiseen:

[Yhdenvertaisuusvaltuutettu](#)

[Yhdenvertaisuusvaltuutettu: Yhdenvertaisuuden edistäminen](#)

[Yhdenvertaisuusvaltuutettu: Yhdenvertaisuus ja syrjintä työelämässä](#)

[Tasa-arvovaltuutettu](#)

Ministeriöiden lisäksi laeista ja sopimuksista liittyen tasa-arvoon ja ihmisoikeuksiin tarjoavat esimerkiksi:

[Ihmisoikeusliitto: Ihmisoikeudet Suomessa](#)

[THL: Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen johtaminen](#)

[THL: Hyvinvointi- ja terveyserot](#)

[THL: Maahanmuutto ja kulttuurinen moninaisuus](#)

[THL: Sukupuolten tasa-arvo](#)

[THL: Väkivalta](#)

Enenevissä määrin puhutaan myös ESG-raportoinnista, jossa myös sosiaalista ulottuvuutta tarkastellaan. Vastuullisuusraportoinnin lainsäädäntö pohjautuu EU:n direktiiviin, ja se velvoittaa tällä hetkellä suuria, yleisen edun kannalta merkittäviä yhtiöitä. Raportointiin kuuluu kertoa toimintalinjoista, jotka koskevat mm. työntekijöitä ja sosiaalisia asioita, sekä ihmisoikeuksia. Lainsäädännön lähestymistapa on joustava, esittämismuodon voi valita itse. Jälleen on hyvä muistaa, että vaikka raportointia vaaditaan tällä hetkellä vasta tietynkokoisilta yhtiöiltä, sosiaalisen vastuun seikat tulevat jatkuvasti lähemmäksi kaikkia. Turvallisemman sosiaalisen tilan rakentaminen onkin tekoja, joita voi raporttiin kirjata.

[Työ- ja elinkeinoministeriö: Vastuullisuusraportointi](#)

[OECD: Guidelines for multinational enterprises](#)

[European Commission: Sustainable finance package \(incl. CSRD\)](#)

[YK: Global Compact](#)

[Taloushallintoliitto: ESG- eli vastuullisuusraportointi](#)

[Taloushallintoliitto: Pienimpien yritysten vastuullisuusraportointiin on kehitteillä pohjoismainen standardi](#)

[Taloushallintoliitto: Vastuullisuusraportointi](#)

Lopuksi on hyvä pohtia lainsäädännön lisäksi elinvoimanäkökulmaa ja sosiaalisesti turvallisemman tilan merkitystä elinvoiman luomisessa ja ylläpitämisessä. Elinvoima syntyy ihmisten kautta. Mikäli ihmiset eivät koe ympäristöään turvallisiksi, on heillä matalampi kynnyksensä lähteä alueelta muualle. Työelämän sosiaalisella turvallisuudella on iso merkitys, mutta myös työajan ulkopuolella yhteiskunnan yleinen keskustelukulttuuri ja ilmapiiri ovat isossa roolissa. On siis paitsi meidän pohjoisten asukkaiden, myös yritysten ja eri organisaatioiden menestyksen kannalta olennaista, että ihmiset viihtyvät. Tätä näkökulmaa kannattaa pohtia etenkin silloin, jos muutos meinaa tuntua liian isolta kynnykseltä.

Ei ole syytä jännittää tai pelätä keskeneräisyyttä, vaan tärkeintä on avoin mieli oppimiseen! Virheitä sattuu – opitaan niistä matkan varrella. Kulttuurin muuttaminen ja kehittäminen ottaa aikansa. Se voi olla haastavaa, ja jopa epämukavaa. On kuitenkin muistettava, että turvallisemman tilan periaatteiden tarkoitus on tehdä turvallisempaa toimintaympäristöä sekä valtaväestölle että vähemmistöille ja syrjintää kohtaaville. Tehdään yhdessä meille kaikille turvallisempaa työ- ja elinkeinoelämää.

Käyttäytymisetiketti

Lapin kauppakamarin turvallisemman tilan periaatteet on koottu sovittaen eri järjestöjen ja liittojen periaatteita. Lähdetahot on listattu luvun lopussa. Oheisessa kuvassa on muistilista, johon on tiivistetty Lapin kauppakamarin käyttäytymisetiketti. Tässä luvussa periaatteita avataan tarkemmin, ja niihin liittyen annetaan konkreettisia esimerkkejä. Uutta tietoa tai pohdittavaa voi tulla paljonkin, mutta sitä ei kannata säikähtää. Opitaan yhdessä asia kerrallaan!

Etiketti tarkemmin avattuna

Kunnioita toisen henkilökohtaista fyysistä ja psyykkistä tilaa.

Et voi tietää toisen rajoja kysymättä niistä. Kysy esimerkiksi lupaa, ennen kuin kosket toiseen, otat kuvia tai videoita tai julkaiset niitä.

Tunnista tekemäsi oletukset. Pyri siihen, ettet tekisi oletuksia kenenkään seksuaalisuudesta, sukupuolesta, kansallisuudesta, etnisyydestä, uskonnosta, arvoista, sosioekonomisesta taustasta, toimintakyvystä tai terveydestä. Oletuksia tulee luultavasti tehtyä vahingossakin, joten tärkeintä onkin kiinnittää niihin huomiota ja työstää omaa ajatteluaan.

Kunnioita pronomineja ja nimiä. Suomessa hän-pronominin käyttö on helpompaa, mutta kansainvälisissä yhteisöissä ja tapahtumissa on hyvä kiinnittää tähän erityistä huomiota. Tapahtumissa voi kirjata mahdollisiin nimilappuihin tilan, johon osallistuja voi itse kirjoittaa pronomininsa. Etäkokouksissa voi pyytää ihmisiä muokkaamaan pronomit nimensä perään. Esimerkiksi: Maija (she/her), Runo (they/them), Pekka (he/him) jne. Sillä, että normalisoidaan

tällainen käytänne koko yhteisön tasolla, pyritään siihen, ettei aseteta muita kuin she/he - pronomineja käyttäviä ihmisiä erityisen, poikkeavan huomion alaiseksi.

Mieti, onko tarpeellista kuvailla jotain ihmistä esimerkiksi sanoilla "nuori tyttö" tai "kiltti setä". Vältä tätä etenkin, jos et täysin varmasti tiedä hänen sukupuoltaan. Ihmisiä kuvaillessa on muutenkin hyvä pohtia, mikä on tarpeellista mainita.

Älä levitä stereotyyppioita esimerkiksi toistamalla niitä tai vitsailemalla niistä. Tähän kannattaa kiinnittää huomiota etenkin eri kansoista, kieli- ja kulttuurivähemmistöistä puhuttaessa.

Muista, että läsnä voi aina olla ihmisiä, jotka eivät ole voineet tai halunneet avoimesti puhua omasta identiteetistään.

Tunnista etuoikeutesi. Ole tietoinen, että toiminnallasi on vaikutus toisiin ihmisiin hyvistä aikomuksistasi huolimatta.

Pyri tunnistamaan valta-asemasi suhteessa muihin ja toimimaan se tiedostaen. Pyri tunnistamaan muut etuoikeutesi. Etuoikeudella tarkoitetaan ei-ansaittuja etuja, joita tietyillä sosiaalisilla ryhmillä on. Yhteiskunnassa ne määritellään suhteessa identiteettiin: ihonväri, luokka, sukupuoli, seksuaalinen suuntautuminen, kieli, maantieteellinen, terveydentila, uskonto jne. Se, että sinulla on etuoikeutettu asema, ei tee sinusta huonoa ihmistä. Se tarkoittaa sitä, että sinulla on tärkeä rooli epätasa-arvon tunnistamisessa ja sen purkamisessa.

Puhu omasta kokemuksesta, älä toisten puolesta. Tästä syystä on myös tärkeää osallistua ja kuunnella eri sidos- ja kohderyhmiä.

Kunnioita toisten mielipiteitä, kysymyksiä, uskomuksia, kokemuksia ja eriäviä näkökantoja, kysymyksiä. Älä pilkkaa, ivaa, halvenna, sysää syrjään tai nolaa ketään puheillasi, käytökselläsi tai teoillasi. Pyri aina käyttämään yleistajuista ja ymmärrettävää kieltä. Jos joku pyytää tarkennusta tai selitystä, anna se saattamatta toista naurunalaiseksi. Argumentoi asioista, älä hyökkää henkilöä kohtaan.

Anna tilaa. Pyri huolehtimaan siitä, että kaikilla on mahdollisuus osallistua keskusteluun. Anna ja tee tilaa muille. Anna puheenvuoro. Tee aktiivisesti tilaa heille, jotka uhkaavat jäädä huomiotta. Älä jyrää muiden mielipiteitä. Kunnioita toisten yksityisyyttä ja käsittele arkoja aiheita kunnioittavasti.

Kiinnitä huomiota sanavalintoihisi ja tiedosta ihmisten moninaisuus.

Pyri omaksumaansensitiivinen ja inklusiivinen kielenkäyttö. Opettele, miten puhutaan eri sukupuolista, seksuaalisuudesta, sairauksista tai vammoista, kulttuureista ja kansoista – mitkä ovat oikeita termejä, mitä taas ei ole sopivaa käyttää. Kiinnitä huomiota siihen, normalisoitko itse tai normalisoiko yhteisösi keskustelukulttuuri esimerkiksi epätasa-arvoisia rakenteita, häirintää tai ahtaita sukupuolirooleja.

Ei kehosyrjintää. Älä kommentoi toisen kehoa. Jätä myös pois kommentit toisten ruoka-annoksista ja syömisestä. Muista, että haukkumalla itseäsi tai puhumalla esimerkiksi ruokailun "ansaitsemisesta", voit tehdä hallaa jollekin tajuamattasi.

Puutu häirintään myös sitä todistaessasi ja kysy häirityksi tulleelta, haluaako hän apua tai tukea. Älä jää vain sivustakatsojaksi. Selvitä tai laadi työyhteisön selkeät käytännöt häirintätilanteisiin. Kysy mieluummin ääneen kuin vaikene vieressä. Huomauta asiallisesti, mikäli joku käyttää esimerkiksi syrjivää kieltä. Voitte yhdessä palata tarkistamaan turvallisemman tilan periaatteet. Kerro rohkeasti kohtaamastasi kaltoinkohtelusta esimerkiksi työpaikan luottamushenkilölle.

Pyydä anteeksi jos olet tahallisesti tai tahattomasti loukannut muita.

Muista inhimillisyyttä! Kuuntele ja opi. Erehtyminen ja kysyminen osa oppimista ja kasvua. Älä ota liikaa paineita täydellisyydestä, sillä on täysin hyväksyttävää ja kannustettavaa ottaa opiksi virheitä. Opimme uutta läpi elämän.

Kysy rohkeasti ja anna tilaa myös muiden kasvulle. Kuuntele ja muuta käytöstäsi, jos joku ilmaisee sinulle, että käytöksesi tekee heidän olonsa epämukavaksi. Anna palautetta rakentavasti.

Käyttätymisetiketti on sovitettu seuraavien lähteiden pohjalta:

[Allianssi: Turvallisemman tilan periaatteet ja vihapuheesta vapaan keskustelun säännöt](#)

[Plan Suomi: Turvallisemman tilan periaatteet](#)

[Suomen YK-liitto: Turvallisemman tilan periaatteet](#)

[Väestöliitto: Turvallisemman tilan periaatteet](#)

[Yhdenvertaisuus.fi: Turvallisemman tilan ohjeistus](#)

Tietoa sosiaalisesti turvallisemman tilan rakentamiseen

Sanastoa ja tukea turvallisemman tilan rakentamiseen

Seuraavien alalukujen kautta avataan yleisintä sanastoa, jota on hyvä opetella turvallisempaa tilaa rakentaakseen. On tärkeää, että esimerkiksi vähemmistöistä käytetään oikeita termejä ja sanastoa. Tässä dokumentissa on käytetty vain sellaisia sanoja ja ilmaisuja, joita on hyväksyttävää käyttää. Dokumenttiin ja sanastoon on helppo palata milloin vain. Kaikki sanat tuskin jäävät mieleen ensimmäisellä kertaa, joten on hyvä jälleen muistaa pureskella pala kerrallaan.

Yleistä sanastoa

Avoimen uteliaisuuden tila on konfliktin käsittelytilanteisiin liittyvä kuuntelemista ja suhtautumista ohjaava malli/periaate. Se ohjeistaa kuuntelemaan ja vastaanottamaan samaa konfliktia kuvaavat versiot samalla kiinnostuksella kuin, että sen kuulisi ensimmäistä kertaa. Konfliktin sovittelussa ensimmäisen version jälkeen tuotetaan vielä useita versioita tapahtumasta.

Eksotisointi. Eksotisoitu yksilö määrittää tiettyjen ominaisuuksien, esim. ihonvärin perusteella. Hänet erotetaan "meistä" ja määrittää erikoiseksi ja poikkeukselliseksi suhteessa "normaaliksi" miellettyyn. Eksotisointi on pinnalta katsoen positiivista ja hyväntahtoista huomion kiinnittämistä erilaisuuteen. Se kuitenkin nostaa yksilöiden lukemattomista ominaisuuksista esiin vain tietyt piirteet, jotka viittaavat yksilön etniseen taustaan. Eksotisointi asettaa normaaliudelle rajat ja lukkiuttaa näin valtaväestön ja vähemmistöjen asemia.

Intersektionaalisuus on tarkastelutapa, jossa monien tekijöiden katsotaan vaikuttavan samanaikaisesti yksilön identiteettiin ja asemoitumiseen yhteiskunnallisissa valtasuhteissa. Intersektionaalisen ajattelutavan mukaan esimerkiksi sukupuolta, yhteiskuntaluokkaa, ikää, etnistä taustaa, toimintakykyä tai seksuaalista suuntautumista ei voida analysoida erillään muista. Intersektionaalisuus voidaan suomentaa risteävinä eroina tai risteävänä eriarvoisuutena.

Liittolaisuus on tuen osoittamista ihmiselle tai ihmisryhmälle, joka altistuu syrjinnälle tai rasismille. Liittolainen sitoutuu toimimaan syrjintää vastaan, vaikka ei itse kuulu kyseistä syrjintää kohtaavaan ryhmään. Sellaisen yksilön tai ryhmän tukeminen, johon ei itse kuulu ja joka altistuu syrjinnälle tai rasismille.

Mikroaggressio on usein tahaton kommentti tai teko, joka vahvistaa ja ylläpitää rasistisia tai muuten syrjiviä stereotyyppioita. Mikroaggressiot toiseuttavat ja luovat tunnetta ulkopuolisuudesta.

Monimuotoisuus eli diversiteetti sisältää pysyväisluontoisten ominaisuuksien (kuten etninen tausta) lisäksi myös ajan myötä muuttuvat seikat. Näihin kuuluvat mm. ikä, sukupuoli, toimintakyky, terveydentila, perhetilanne, koulutus, sosiaalinen ja taloudellinen asema.

Moninkertainen vähemmistö. Henkilö, joka kuuluu useaan vähemmistöryhmään samanaikaisesti, esimerkiksi maahanmuuttanut vammainen.

Näkyvä vähemmistö. Vähemmistö, joka ulkoiselta olemukseltaan eroaa näkyvästi enemmistöstä.

Vähemmistöstressi on psykologinen ilmiö, jolla kuvataan vähemmistöstatuksesta johtuvaa kroonista stressitilaa. Vähemmistöstressi johtuu koetuista, kasautuneista syrjäntäkokemuksista, niiden aiheuttamasta ahdistuksesta ja pelosta, erilaisuuden tunteista ja toiseuden kokemuksista. Vähemmistöstressi voi vaikuttaa negatiivisesti fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen ja hyvinvointiin sekä muuttaa henkilön sosiaalista käyttäytymistä.

Normikriittisyys tai normitietoisuus. Yhteiskunnassa vallitsevien normien kriittistä tarkastelua eli aktiivista toimintaa vallitsevien normien purkamiseksi. Normikriittisyyden sijaan voidaan käyttää myös termiä normitietoisuus. Tietoisuudella viitataan siihen, ettei kaikkiin yhteiskunnallisiin normeihin välttämättä tarvitse suhtautua kriittisesti, mutta niiden olemassaolo kuitenkin tiedostetaan.

Positiivinen erityiskohtelu. Kaikkien ihmisten samanlainen kohtelu ei aina riitä yhdenvertaisuuden saavuttamiseen. Positiivisessa erityiskohtelussa on kyse tosiasiallisen yhdenvertaisuuden turvaamiseksi tarpeellisista erityistoimenpiteistä ja siitä säädetään yhdenvertaisuuslaissa.

Radikaali kuuntelu. Konfliktin käsittelyn kontekstissa radikaali kuuntelu tarkoittaa sitä, että kuuntelee toista intensiivisesti, ei reagoi, arvota tai kommentoi eikä vertaile kokemuksia. On tärkeää tiedostaa oma asema ja jäsentää omia tunteita jälkeensä.

Representaatiolla viitataan vähemmistöjen näkymiseen ja heidän ääntensä kuulumiseen tai näiden puuttumiseen yhteiskunnassa, kuten päätöksenteossa ja mediassa. Representatio tarkoittaa ihmisryhmän mahdollisuuksia näkyä, vaikuttaa sekä tulla kuulluksi yhteiskunnassa.

Tiedostamattomat ennako-oletukset. Oletuksia, joiden avulla nopeasti lokeroimme ihmisiä. Aivojemme kehittämä oikotie, joka johtaa stereotyyppioihin ja ennakkoluuloihin, mikä voi johtaa syrjäntään. Ennako-oletuksiin vaikuttavat sosiaaliset, kulttuuriset ja uskonnolliset normit. Niiden johdosta tuomitsemme ja teemme päätelmiä toisista, ennen kuin tiedämme oikeasti mitään.

Toiseuttaminen. Erilaisuuden suhteetonta korostamista, jossa itseä pidetään neutraalina ja kaikki siitä poikkeava nähdään negatiivisena. Johtaa muiden eristämiseen ja poissulkemiseen sekä muihin vahingollisiin ajatus- ja käytösmalleihin.

Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus

Sukupuolesta ja sukupuoli-identiteetistä

Sukupuolittietoisuus

Sukupuolittietoisuus tai sukupuolisensitiivisyys on eri sukupuoliin kulttuurisesti ja sosiaalisesti liitettyjen oletusten, ennakkoluulojen ja käsitysten tunnistamista arkisessa toiminnassa ja puhetoissa. Sukupuolittietoisuus on myös sukupuolistereotyyppien tunnistamista ja niiden kriittistä arviointia sekä tietoisuutta sukupuolen moninaisuudesta.

Sukupuoli

Suomessa on tällä hetkellä kaksi juridista sukupuolta, nainen ja mies. Juridinen sukupuoli ilmenee henkilötunnuksesta, ja se vahvistetaan syntymässä tai sukupuolenkorjausprosessin yhteydessä. Sukupuolella voidaan viitata myös esimerkiksi sukupuolen ruumiillisiin ulottuvuuksiin kuten

anatomiaan, kromosomeihin tai hormoneihin ("biologinen sukupuoli"), naiseuden ja mieheyden sosiaalisiin merkityksiin ja sukupuolinormeihin ("sosiaalinen sukupuoli") tai yksilön sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun. Sukupuoli on siten moninainen ja monitasoinen käsite.

Käsitettä kolmas sukupuoli voidaan käyttää useammalla tavalla. Yleisessä puheessa ja esimerkiksi antropologiassa kolmannen sukupuolen käsitteellä viitataan siihen, että sukupuolia on enemmän kuin kaksi. Se ei merkitse sitä, että sukupuolia olisi kolme, vaan kattokäsitteenä se rikkoo kaksinapaista sukupuolijakoa. Juridisten sukupuolikategorioiden kohdalla kolmannella sukupuolella tarkoitetaan mahdollisuutta asettaa sukupuolimerkinnäksi jokin muu kuin mies tai nainen.

Sukupuoli-identiteetti

Sukupuoli-identiteettillä tarkoitetaan henkilön käsitystä omasta sukupuolestaan. Sukupuoli-identiteetti on yksilöllinen, eikä se välttämättä vastaa henkilölle syntymässä määriteltyä sukupuolta tai rajaudu vain kahteen juridiseen sukupuoleen. Yksilötasolla itse määritelty sukupuoli-identiteetti on suositeltavin tapa ymmärtää sukupuoli. Syrjintä sukupuoli-identiteetin perusteella on kielletty tasa-arvoissa.

Cis-sukupuolisilla henkilöillä sukupuoli-identiteetti vastaa syntymässä määriteltyä sukupuolta. Cissukupuolinen tai cisihminen on henkilö, joka identifioituu ja on tyytyväinen syntymässä määriteltyyn sukupuoleensa ja yleensä myös ilmaisee sukupuoltaan sen mukaisesti. Sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu eivät tarkoita samaa asiaa, ja myös cisihmiset voivat ilmaista sukupuoltaan moninaisin tavoin.

Intersukupuoliset ovat henkilöitä, joiden kehon sukupuolipiirteet eivät ole yksiselitteisesti nais- tai miestyypillisiä. Osa ihmisistä on intersukupuolisia. Intersukupuolisella ihmisellä kehon sukupuolitetut fyysiset ominaisuudet, esimerkiksi sukuelimet tai kromosomit, eivät ole määriteltävissä mies- tai naistyyppilliseksi. Intersukupuolisuus ei ole kuitenkaan aina täsmällisesti diagnosoitua. Myös intersukupuolisille henkilöille määritellään syntymän yhteydessä juridinen sukupuoli. Lisäksi heillä esiintyy moninaisia sukupuoli-identiteetin variaatioita.

Lhbtq tai hlbtq on kokoava kirjainlyhenne ryhmistä lesbot, homot, bit, transihmiset, intersukupuoliset ja queerit. Lyhenteestä on eri versioita riippuen siitä, mihin ryhmiin halutaan viitata. Esimerkiksi loppuun voidaan lisätä a-kirjain merkitsemään aseksuaalista tai sukupuoletona (agender) tai plusmerkki merkitsemään laajempaa listaa. Lyhennettä voi käyttää kuvaamaan niitä ryhmiä, joiden seksuaalinen suuntautuminen, sukupuolen ilmaisu tai sukupuoli-identiteetti poikkeavat normista. Lyhenne on ruotsiksi useimmin kirjoitettu hbtq ja englanniksi lgbtq.

Muunsukupuolinen on henkilö, joka ei koe olevansa nainen tai mies, vaan esimerkiksi sukupuoleton, sukupuolirajat ylittävä, niiden ulkopuolella oleva tai monisukupuolinen. Osa muunsukupuolisista ihmisistä kokee tarvitsevansa lääketieteellisiä korjaushoitoja, osa ei.

Sukupuoleton. Kaikilla ihmisillä ei ole sukupuoli-identiteettiä. Osalle taas sukupuolettomuus voi olla sukupuoli-identiteetti.

Sukupuolivähemmistö-sanaa käytetään toisinaan yleisterminä kuvaamaan transihmisiä ja intersukupuolisia. Vähemmistönäkökulman korostamisen sijaan on suositeltavampaa viitata suoraan

niihin ryhmiin, joita tarkoittaa, tai käyttää termiä sukupuolen moninaisuus, joka kuvaa kaikkien ihmisten sukupuolivariaatioita.

Syntymässä määritelty sukupuoli. Ihmisen (ensimmäinen) juridinen sukupuoli määritellään syntymän yhteydessä. Sukupuoli määritellään yleensä ulkoisten sukuelinten perusteella tai joskus muiden tutkimusten kuten kromosomitestien avulla. Ei ole suositeltavaa käyttää termejä, kuten "oikea", "alkuperäinen" tai "biologinen" sukupuoli, koska ne voivat olla loukkaavia, vääriä tai harhaanjohtavia. Syntymässä määritelty sukupuoli on ihmisen yksityisasia.

Transihminen on yleistermi henkilölle, jonka sukupuoli tai sukupuolen ilmaisu eroaa siitä sukupuolesta, johon hänet on syntymähetkellä määritelty. Transihmisiin kuuluvat esimerkiksi transsukupuoliset, muunsukupuoliset sekä transvestiitit. Monet transihmiset ovat naisia tai miehiä. Toisille on tärkeää tehdä näkyväksi oma sukupuoli-identiteettinsä ja määritellä itsensä esimerkiksi transnaiseksi, transmieheksi, transfeminiiniksi tai transmaskuliiniksi. Etuliite trans tarkoittaa tuolla tai toisella puolella olevaa tai puolen ylittävää.

Transsukupuolisen henkilön sukupuoli ei vastaa hänelle syntymässä määriteltyä juridista sukupuolta. Useat transsukupuoliset haluavat sukupuolen korjaamiseen liittyviä lääketieteellisiä hoitoja. Transsukupuolisen henkilön sukupuoli-identiteetti voi olla esimerkiksi mies, nainen tai muunsukupuolinen. Transseksuaalinen-termin käyttöä ei suositella, sillä kyse ei ole seksuaalisuudesta vaan sukupuolesta. Termi kuitenkin esiintyy vielä lainsäädännössä.

Transvestiitti on henkilö, joka ilmentää osittain tai kokonaan, ajoittain tai aina eri sukupuolta esimerkiksi pukeutumalla tai muuttamalla ääntään. Transvestisuus on sukupuolen ilmaisun moninaisuutta. Sitä ei pidä sekoittaa esittävään drag-taiteeseen.

Sukupuolen ilmaisu

Sukupuolen ilmaisu tarkoittaa sukupuolen tuomista esiin pukeutumisella, käytöksellä tai muulla vastaavalla tavalla. Sukupuolen ilmaisu voi olla pukeutumista tietylle sukupuolelle tyypillisinä pidettyihin vaatteisiin tai käyttäytymistä tai elehtimistä sellaisilla tavoilla, joita pidetään eri sukupuolille ominaisina. Sukupuolen ilmaisu voi saada erilaisia muotoja sekä cis- että transihmisillä. Ne voivat noudattaa perinteisiä sukupuolinormeja tai erota niistä. Syrjintä sukupuolen ilmaisun perusteella on kielletty tasa-arvolaissa.

Sukupuolen korjaus

Sukupuolen korjaamisella tarkoitetaan yleensä lääketieteellisiä hoitoja, joiden avulla trans- tai muunsukupuolinen henkilö voi korjata kehoaan vastaamaan sukupuoli-identiteettiään. Sukupuolenvaihdos ei ole suositeltava termi, sillä henkilön sukupuoli (sukupuoli-identiteetti) ei vaihdu prosessin aikana. Juridisen sukupuolen korjaus tai vahvistaminen tarkoittaa henkilötietojen (henkilötunnus ja sukupuoli, usein myös nimi) muuttamista väestörekisterissä. Sukupuolenkorjausprosessi perustuu tällä hetkellä kaksijakoiseen, stereotyyppiseen sukupuolinormiin, mikä voi tehdä hoitojen saamisesta vaikeaa osalle trans- ja muunsukupuolisista.

Sukupuolen moninaisuus

Kokemus omasta sukupuolesta on monelta osin yksilöllinen. Osa ihmisistä katsoo olevansa selvästi naisia tai miehiä, osa muunsukupuolisia tai sukupuoleettomia. Vaikka sukupuolen moninaisuus yhdistetään usein sukupuolivähemmistöihin, sillä voi kuvata jokaisen kokemusta omasta sukupuolestaan sekä ylipäänsä sukupuolen moninaisia ilmenemismuotoja yhteiskunnassa.

Sukupuolinormatiivisuus / -oletukset

Binäärinen eli kaksijakoinen sukupuolikäsitys tarkoittaa ajattelutapaa, jossa sukupuolia katsotaan olevan vain kaksi, naiset ja miehet. Esimerkiksi muunsukupuoliset identifioituvat tämän kahtiajaon ulkopuolelle.

Binäärinen eli kaksijakoinen sukupuolinormi on Suomessa vahva. Sukupuolinormi voi tarkoittaa tilanteesta riippuen esimerkiksi käsitystä tietyn sukupuolen paremmasta sopivuudesta johonkin asiaan, tehtävään tai asemaan. Sukupuolinormit voivat olla myös odotuksia ja oletuksia siitä, miltä eri sukupuolta olevien henkilöiden tulee näyttää ja miten heidän tulee käyttäytyä. Usein käytetään myös termiä sukupuolirooli, mutta se voi antaa vaikutelman helposti valittavasta tai vaihdettavasta roolista. Normit voivat kuitenkin rajoittaa toimintaamme valinnoistamme riippumatta.

Cisnormatiivisuus (tai cisoletus) tarkoittaa ajattelutapaa tai normia, jonka mukaan ihminen on tai hänen tulisi olla jompaa kumpaa kahdesta sukupuolesta. Ajattelutapa voi sisältää oletuksen siitä, että kaikki ympäriällä olevat ihmiset ovat cissukupuolisia.

Sukupuolistereotypiat ovat pelkistettyjä tai kaavamaisia odotuksia ja oletuksia usein etenkin binäärisiin sukupuoliin, naisiin ja miehiin tai tyttöihin ja poikiin, liitetystä ominaisuuksista tai käyttäytymisestä. Sukupuolistereotypiat ovat pitkälti tiedostamattomia, ja ne sisältävät usein negatiivisia ennakkokäsityksiä.

Seksuaalinen suuntautuminen

LHBTIQ

Lhbtqi tai hlbtqi on kokoava kirjainlyhenne ryhmistä lesbot, homot, bit, transihmiset, intersukupuoliset ja queerit. Lyhenteestä on eri versioita riippuen siitä, mihin ryhmiin halutaan viitata. Esimerkiksi loppuun voidaan lisätä a-kirjain merkitsemään aseksuaalista tai sukupuoleetonta (agender) tai plusmerkki merkitsemään laajempaa listaa. Lyhennettä voi käyttää kuvaamaan niitä ryhmiä, joiden seksuaalinen suuntautuminen, sukupuolen ilmaisu tai sukupuoli-identiteetti poikkeavat normista. Lyhenne on ruotsiksi useimmin kirjoitettu hbtqi ja englanniksi lgbtiq.

Normatiivisuus / oletukset

Heteronormatiivisuus (tai hetero-oletus) tarkoittaa normia, jonka mukaan ihmisten oletetaan jakautuvan kahteen toisilleen vastakkaiseen ja toisiinsa vetoa tuntevaan sukupuoleen, naisiin ja miehiin. Tämän ajattelutavan seurauksena heteroseksuaalisuus nähdään muita seksuaalisia suuntautumisia normaalimpana, luonnollisempaan ja toivotumpaan.

Seksuaalinen suuntautuminen

Seksuaalisella suuntautumisella tarkoitetaan useimmiten sitä, kehen tai keihin henkilö viehätty tai rakastuu, tai sitä, kenen tai keiden kanssa hän harrastaa seksiä. Seksuaalisessa suuntautumisessa on kyse siitä, keihin ihminen tuntee seksuaalista ja/tai emotionaalista vetovoimaa. Määrittelyn

perustana on sekä oma että vetovoiman kohteen sukupuoli. Henkilön seksuaalinen suuntautuminen voi koostua eri osista: identiteetistä, mieltymyksestä ja käytännöstä. Yleensä käytetään jaottelua homo-, bi-, pan- ja heteroseksuaalisuus. Termiä sukupuolinen suuntautuminen ei enää käytetä. Jokaiselle kuuluu oikeus määrittellä tai olla määrittelemättä oma seksuaalinen suuntautumisenensa. Se voi myös muuttua elinkaaren aikana.

Aseksuaalinen henkilö kokee tavallisesti hyvin vähän tai ei lainkaan seksuaalista vetovoimaa toisia henkilöitä kohtaan. Aseksuaalit voivat kokea muunlaista, esimerkiksi romanttista, emotionaalista ja esteettistä vetovoimaa. Aseksuaali henkilö voi identifioida itsensä myös homoksi, heteroksi tai bi- tai pan-ihmiseksi kokemansa vetovoiman kohteiden sukupuolen mukaan.

Biseksuaali eli biseksuaalinen henkilö kokee seksuaalista ja/tai emotionaalista vetovoimaa sekä samaa että eri sukupuolta olevia kohtaan. Joillekin vetovoiman kohteen sukupuolella ei ole merkitystä. Termit biseksuaalisuus ja panseksuaalisuus ovat osittain päällekkäisiä.

Hetero, heteroseksuaali eli heteroseksuaalinen ihminen tuntee seksuaalista ja/tai emotionaalista vetoa muita kuin samaa sukupuolta olevia ihmisiä kohtaan, käytännössä yleensä mies naista tai nainen miestä. Vaikka tämä viittaa ajatukseen, että sukupuolia olisi vain kaksi, myös jotkut ei-binäärisesti eli muutoin kuin naisiksi tai miehiksi identifioituvat määrittelevät itsensä heteroiksi.

Homo, homoseksuaali eli homoseksuaalinen ihminen tuntee seksuaalista ja/tai emotionaalista vetoa samaa sukupuolta olevia ihmisiä kohtaan. Sanaa homo käytetään myös suppeammin tarkoittamaan miestä, joka kokee seksuaalista ja/tai emotionaalista vetoa miehiä kohtaan.

Lesbo. Nainen, joka tuntee seksuaalista ja/tai emotionaalista vetoa naisia kohtaan. Myös jotkut ei-binäärisesti identifioituvat määrittelevät itsensä lesboiksi.

Panseksuaali eli panseksuaalinen ihminen tuntee seksuaalista tai/ja emotionaalista vetoa kaikkia sukupuolia olevia ihmisiä kohtaan. Kiinnostuksen kohteen sukupuolella ei ole hänelle merkitystä. Monet panseksuaalit kokevat, että termi vapauttaa luokittelemasta vetovoiman kohteita sukupuolen mukaan. Termit panseksuaalisuus ja biseksuaalisuus ovat osittain päällekkäisiä, mutta termi panseksuaalisuus on otettu käyttöön myöhemmin.

Seksuaalivähemmistö

Seksuaalivähemmistöillä tarkoitetaan usein ihmisiä, joiden seksuaalinen suuntautuminen poikkeaa heteroseksuaalisuudesta, esimerkiksi homoja, lesboja, biseksuaaleja, panseksuaaleja ja aseksuaaleja. Vähemmistönäkökulmaa korostava termin sijaan on parempi käyttää esimerkiksi kokoavaa lyhennettä lhbtq (joka sisältää myös transihmiset ja intersukupuoliset) tai puhua täsmällisemmin niistä ryhmistä, joista on kulloinkin kyse. Seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus kattaa kaikki ihmiset.

Etnisyys, kulttuuri ja kieli

Rasismi ja antirasismi

Antirasismi on aktiivista ja tietoista toimintaa kaikkia rasismien muotoja vastaan. Antirasistista toimintaa on se työ, joka vähentää etnistä syrjintää, syrjivien käytäntöjen vaikutuksia ja kielteisiä ennakkoluuloja.

Etnosentrisyys viittaa yksilön tai ryhmän käsitykseen maailmasta oman etnisen viiter ryhmän näkökulman kautta.

Moniperusteisella syrjinnällä tarkoitetaan syrjinnän kohteeksi joutumista kahden tai useamman eri syrjintäperusteen perusteella. Vähemmistöön, erityisesti näkyvään vähemmistöön kuulumisen, altistaa moniperusteiselle syrjinnälle. Moniperusteinen syrjintä voidaan jakaa kolmeen erilaiseen syrjinnänmuotoon:

1. Moninkertaiseksi syrjinnäksi kutsutaan tilannetta, jossa henkilö kohtaa syrjintää useammassa kuin yhdessä tilanteessa eri perusteilla. Esimerkiksi vammaisen maahanmuuttajataustainen henkilö joutuu syrjityksi työhaussa vammaisuuden vuoksi ja asuntomarkkinoilla etnisen taustansa perusteella.
2. Kumulatiivisessa syrjinnässä yksilö kokee syrjintää samassa tilanteessa useammalla perusteella. Esimerkiksi työhaussa hakijaa voidaan syrjiä sekä sukupuolen että tiettyyn uskonnolliseen ryhmään kuulumisen perusteella.
3. Risteävässä syrjinnässä eri perusteet risteävät ja läpileikkaavat toisensa ja siten yhdessä muodostavat erityisen syrjintäperusteen. Esimerkiksi ruotsinkielinen vammaisen henkilö voi kohdata terveyspalveluissa syrjintää, jota ei kohtaisi ruotsinkielinen ei-vammaisen tai vammaisen ei-ruotsinkielinen henkilö.

POC & BIPOC

POC-termi tulee englanninkielisestä termistä People of Colour. Termille ei ole toistaiseksi laajasti käytettyä suomennosta. Termillä viitataan ihmisiin, jotka mielletään erilaisten ominaisuuksien (esimerkiksi nimi, ihonväri tai uskonto) vuoksi muiksi kuin valkoisiksi ihmisiksi.

BIPOC-termi tulee englanninkielisistä sanoista Black (musta ihminen), Indigenous (alkuperäiskansaan kuuluva ihminen), People of Colour (katso yllä oleva selitys). Termi on tullut äskettäin käyttöön, koska mustiin ja alkuperäiskansaan kuuluviin kohdistuva syrjintä, sorto ja rasismi ovat erilaista verrattuna muihin POC-ihmisiin. Nämä kaikki termit viittaavat ihmisryhmiin, joita ei mielletä valkoisiksi (katso valkoisuus).

Rasismi

Rakenteellinen rasismi

Yhteiskunnallisissa normeissa ja käytännöissä sekä yhteiskunnan rakenteissa kuten instituutioissa, organisaatioissa, virastoissa, sopimuksissa, lainsäädännössä ja palveluissa piilevää tai avointa

rasismia. Rakenteellinen rasismi voi näkyä organisaation tai instituution säännöissä, toimintatavoissa tai asenteissa sekä estää tosiasiallista osallistumista ja palvelujen käyttämistä.

Rakenteellinen rasismi on usein tiedostamatonta. Se voi ilmetä näennäisen neutraaleina käytäntöinä, jotka tosiasiallisesti sulkevat valtaväestöstä toisenlaisiksi nähdyt henkilöt ulkopuolelle. Ulossulkeminen johtaa kulttuuriseen, taloudelliseen ja sosiaaliseen marginalisoitumiseen.

Yhteiskunnan rakenteissa rakenteellinen rasismi voi näyttäytyä esimerkiksi seuraavanlaisissa yhteyksissä:

Työelämässä rakenteellinen syrjintä voi näyttäytyä esimerkiksi palkkauksessa tai muissa työsuhteeseen liittyvissä eduissa, kuten lisäkoulutusmahdollisuuksissa.

Koulutuksessa rakenteellinen syrjintä voi olla sitä, että maahanmuuttajataustaisiksi oletettuja nuoria ohjataan kouluissa tietyille suorittaville aloille riippumatta heidän omista kiinnostuksen kohteistaan.

Asuntomarkkinoilla tyypillisestä suomalaisesta nimestä poikkeava nimi voi vaikuttaa esimerkiksi vuokra-asunnon saantiin.

Rasismi

Rasismi on ajatusmalli, jossa ihmisryhmiä määritellään alempiarvoiseksi esimerkiksi etnisen alkuperän, ihonvärin, kansalaisuuden, kulttuurin, äidinkielen tai uskonnon perusteella. Rasismi voi näyttäytyä eri yhteiskunnan alueilla yksilöiden ja ryhmien välisenä tahallisuutena tai tahattomana ennakkoluuloihin ja vierauden pelkoihin perustuvana käyttäytymisenä tai yhteiskunnan rakenteissa olevina syrjivinä käytäntöinä. Rasismi ylläpitää eriarvoisuutta ja vahingoittaa sen kohteiden lisäksi koko yhteiskuntaa. Rasismi on järjestelmä, jossa politiikka, institutionaaliset käytännöt, kulttuuri ja muut normit ylläpitävät yhteiskunnallisia valta-asetelmia, ja joissa tietyt ihmisryhmiä pidetään toisia alempiarvoisempina.

Rasistinen ideologia

Käsitys siitä, että rasismi ja syrjintä ovat hyväksyttäviä ja oikeutettuja.

Rodullistaminen on prosessi, jonka kautta ihmisiin liitetään esimerkiksi ihonvärin tai oletetun etnisen taustan takia oletuksia, stereotyyppioita ja ennakkoluuloja. Nämä kohdistuvat muun muassa ihmisten kykyihin, tapakulttuuriin ja moraalisiin.

"Rodun käsite". Rotu on sosiaalisesti rakentunut käsite, joka pyrkii luokittelemaan ihmiset ominaisuuksien perusteella erilaisiin kategorioihin. Sen avulla tuotetaan valtasuhteita, jossa tietyt piirteet, kuten valkoisuus, katsotaan tuovan etuoikeuksia ja yhteiskunnallisia valta-asemia suhteessa ei-valkoisiksi rodullistettuihin. Ihmisryhmien välillä ei ole olemassa erilaisia biologisia rotuja.

Sisäistetillä rasismilla tarkoitetaan yksilön sisäisiä uskomuksia tai ajatuksia omasta tai ryhmänsä huonommuudesta.

Kieli- ja kulttuurivähemmistöt

Alkuperäiskansa. Kansainvälisen työjärjestön ILO:n alkuperäiskansoja koskevan ILO 169-sopimuksen mukaan itsenäisissä maissa asuvia kansoja pidetään alkuperäiskansoina, kun he polveutuvat väestöstä, joka maan valloituksen tai asuttamisen tai nykyisten valtionrajojen muodostumisen aikaan asui maassa tai sillä maantieteellisellä alueella, johon maa kuuluu. Alkuperäiskansa ei ole määrävissä asemassa omalla asuinalueellaan ja alkuperäiskansan tulee itse pitää itseään sellaisena. Saamelaiset ovat Euroopan unionin alueen ainoa alkuperäiskansa ja saamelaisten asema on kirjattu Suomen perustuslakiin.

Juutalaiset ovat yksi Suomen perinteisistä vähemmistöistä. Suomessa on tällä hetkellä kaksi juutalaista seurakuntaa, yksi Helsingissä ja toinen Turussa. Suomen juutalainen yhdyskunta sai alkunsa 1800-luvun alkupuolella, jolloin tsaarin armeijassa palvelleet juutalaiset sotilaat saivat luvan asettua perheineen Suomeen.

Karjalaiset. Karjalaan kuuluu alueita Suomen ja Venäjän valtioiden alueilta. Karjala alueena on ollut olemassa jo kauan ennen kansallisvaltioiden perustamista. Se on oma kulttuurialueensa. Karjalan kieli on vähemmistökieli ja se on uhanalainen.

Sotien jälkeen yli 400 000 karjalaista joutui jättämään kotinsa, kun Karjalan alue luovutettiin Neuvostoliitolle. Siirtokarjalaiset asutettiin eri puolille nykyistä Suomea. Karjalalla on oma historiansa lännen ja idän välisen taistelun kenttänä.

Romanit

Romanit kuuluvat Suomen perinteisiin kulttuurisiin vähemmistöihin. He ovat olleet osa suomalaista yhteiskuntaa 1500-luvulta lähtien. Suomen romaneilla on oma kulttuuriperintö ja kieli. Noin kolmasosa Suomen romaniväestöstä puhuu romanikielen pohjoista murretta kaalaa, joka on todettu uhanalaiseksi kieleksi. Romanien asema kansallisena, perinteisenä vähemmistönä on turvattu perustuslaissa. Heillä on lakiin perustuva oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan.

Romaniväestössä hyvinvointi jakautuu epätasaisesti. Romanit ovat sosioekonomisilta lähtökohdiltaan monella tapaa eriarvoisessa asemassa yhteiskunnassa. Heillä on pääväestöön verrattuna heikompi koulutus- ja asumistaso. Heidän keskuudessaan on enemmän köyhyyttä ja työttömyyttä. Heikko sosioekonominen asema lisää sairastavuutta, kuolleisuutta ja heikentää toimintakykyä. Romanien hyvinvointia ja terveyttä edistetään vähentämällä rakenteellista eriarvoisuutta sekä parantamalla työllisyyttä, koulutusta ja asumistasoa.

Romanivastaisuus tarkoittaa romaneihin kohdistuvaa syrjivää ja rasistista suhtautumista. Lisäksi se on toimintaa, joka pohjautuu ennakkoluuloisiin ja stereotyyppisiin käsityksiin romaneista. Romanivastaisuus johtaa romanien ulossulkemiseen yhteiskunnasta ja epäinhimillistämiseen, mikä vaikeuttaa muun muassa romanien työllisyyttä ja asunnonhakua.

Saamelaiset

Saamelaisia on Suomessa noin 10 000. Noin kolmannes heistä asuu saamelaisten kotiseutualueella, joka kattaa Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnat sekä Sodankylän kunnan pohjoisosan. Saamelaisten kotiseutualue on Saamenmaa. Suomessa puhutaan kolmea saamen kieltä:

pohjoissaamea, inarinsaamea ja koltansaamea. Saamelaisten kielelliset ja kulttuuriset oikeudet alkuperäiskansana sekä kulttuuri-itsehallinto turvataan Suomen perustuslaissa, saamelaiskäräjälaissa, saamen kielilaissa, yhdenvertaisuuslaissa ja kansainvälisten ihmisoikeussopimusten kautta.

Hyvinvointivaltion institutionaaliset käytännöt, jotka perustuvat muodolliseen tasa-arvoon, tuottavat rakenteellista syrjintää. Tämä aiheuttaa hyvinvoinnin epätasa-arvoista jakautumista. Lisäksi ongelmana on, että valtakulttuurissa ei edelleenkään nähdä tai tunnusteta riittävässä määrin saamenkielisiä ja kulttuurisia erityistarpeita palvelutuotannon suhteen. Saamelaisten yhdenvertaisuuden toteutumiseksi tarvitaan rakenteellisia muutoksia, tutkimusta ja saamelaisten kielellisten ja kulttuuristen erityispiirteiden suunnitelmallista huomioon ottamista sekä resursointia hyvinvointipalvelutuotannossa.

Saamenpuku kertoo kantajansa identiteetistä. Saamen puku on saamelaisten kansallisista tunnuksista näkyvin. Puvun mallit vaihtelevat alueittain. Mallit, värit ja koristenauhojen sommittelu kertovat kantajansa saamelaistryhmän, usein suvunkin. Saamen puvun historia poikkeaa suomalaisten kansallispuvujen historiasta siinä, ettei sen käyttö ole missään historian vaiheessa katkennut.

Tataarit. Suomen tataarit kuuluvat Suomen vanhimpiin kulttuurivähemmistöihin. Tataarit ovat saapuneet Venäjältä Suomeen kauppiaksi 1800-luvulla Suomen sodan (1808-1809) jälkeen. Tataarit perustivat Suomen ensimmäisen Islam-yhdistyksen vuonna 1830 Helsingissä. Tataarit ovatkin Suomen ja Pohjoismaiden vanhin muslimiyhteisö.

Tutkimusrasite. Kun yhteisöön tai ryhmään kohdistuu paljon tutkimuksia syntyy tutkimusrasite.

Maahanmuutto ja kulttuurisesti moninainen väestö

Assimilaatio on yksilön tai ryhmän sulautuminen enemmistöön, esimerkiksi kulttuurisesti, kielellisesti tai uskonnollisesti. Pakkoassimilaatiolla puolestaan tarkoitetaan valtion harjoittama politiikka, jonka tavoitteena on yksilön tai ryhmän sulautuminen enemmistöön. Tämä voi tapahtua tavoitteellisesti esimerkiksi lainsäädännön kautta ja koskea esimerkiksi kulttuuria, kieltä tai uskontoa.

Kolonialismi on prosessi, jossa valtio tai ihmisryhmä valloittaa omien rajojensa ulkopuolella sijaitsevia aluetta/alueita ja niitä asuttavia ihmisiä ja käyttää näitä hyväkseen. Kolonialismiin on kuulunut myös puuttuminen valloitetun alueen poliittisiin rakenteisiin, kulttuurin ja resurssien ryövääminen sekä pakkokäännyttämiset valloittajan uskontoon.

Kulttuurinen omiminen tarkoittaa sitä, että eri kulttuurista tuleva lainaa tai ottaa omaan käyttöönsä toiselle kulttuurille kuuluvia elementtejä, tapoja tai symboleita ilman lupaa ja ymmärtämättä niiden taustoja – esimerkiksi tärkeät ja merkitykselliset asut ja esineet. Kulttuuriseen omimiseen liittyy olennaisesti valta ja sen väärinkäyttö valtakulttuurin ja alistetun kulttuurin välillä. Tämä konkretisoituu esimerkiksi tapauksina, joissa valtakulttuuriin otetaan alisteisen kulttuurin osia, joiden vuoksi kyseisen kulttuurin jäseniä on halveksuttu tai epäkunnioitettu.

Maahanmuuttajat

Maahanmuuttanut on yleiskäsite henkilölle, joka on muuttanut maasta toiseen. Käsitteellä viitataan yleensä henkilöihin, jotka ovat syntyneet ulkomailla. Käsitteillä viitataan kaikkiin eri perustein Suomeen muuttaneisiin henkilöihin. Perusteita ovat esimerkiksi perhesyyt, työ, opiskelu tai lähtömaan tilanteesta johtuva pakolaisuus.

Kiintiöpakolainen on henkilö, jonka YK:n pakolaisjärjestö UNHCR on katsonut pakolaiseksi. Kiintiöpakolaisilla tarkoitetaan pakolaisia, jotka valitaan Suomeen niin sanotussa pakolaiskiintiössä. Kiintiön määrä perustuu eduskunnan päätökseen valtion talousarvion yhteydessä.

Pakolainen. Henkilö, jolla on perustellusti aihetta pelätä joutuvansa vainotuksi alkuperän, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai poliittisen mielipiteen vuoksi. Pakolaisaseman saa henkilö, jolle jokin valtio antaa turvapaikan tai jonka UNHCR katsoo olevan pakolainen. Yleiskielessä pakolaisella viitataan usein kaikkiin niihin, jotka ovat joutuneet pakenemaan kotiseudultaan sekä myös niihin, joilla on kohdemaassaan suojeluperusteinen oleskelulupa.

Paluumuuttaja. Paluumuutolla tarkoitetaan sellaisen henkilön muuttamista Suomeen, jolla on suomalaiset sukujuuret tai muuten läheiset yhteydet Suomeen. Tällainen henkilö voi tietysti edellytyksin saada oleskeluluvan Suomeen ilman muuta perustetta.

Paperittomalla tarkoitetaan henkilöä, joka elää Suomessa ilman laillista oleskeluoikeutta. Paperittoman oleskelu maassa ei ole virallisesti viranomaisten tiedossa tai sallimaa.

Turvapaikanhakija. Henkilö, joka hakee kansainvälistä suojelua. Kansainvälistä suojelua voi saada, jos henkilöllä on aihetta perustellusti pelätä joutuvansa vainotuksi (alkuperän, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai poliittisen mielipiteen johdosta) tai jos hän joutuisi muuhun todelliseen vaaraan kotimaassaan tai pysyvässä asuinmaassaan.

Ulkomaalaistaustainen. Ulkomaista syntyperää olevalla tarkoitetaan henkilöä, jonka vanhemmat (tai ainoa tiedossa oleva vanhempi) ovat syntyneet ulkomailla. Henkilö voi olla joko Suomessa tai ulkomailla syntynyt ja Suomen tai muiden maiden kansalainen.

Valkoisuus

Historian valkopesu. Historian esittäminen siten, että sivuutetaan marginalisoidut yhteisöt ja ihmisryhmät ja annetaan kiilloitettu kuva valkoisista. Historian valkopesusta puhutaan myös silloin, kun vähemmistöjen omaa historiaa tai roolia yhteiskunnan historiassa jätetään pois historian opetuksesta.

Suomalaisuusmyytti. Kertomus Suomesta paikkana, jossa on elänyt ja toiminut täysin yhtenäinen ryhmä ihmisiä, joita yhdistää samanlainen kieli, kulttuuri ja uskonto.

Valkoinen etuoikeus. Yhteiskunnan normit ja hierarkiat tuottavat valkoisille ja valkoisina nähdyille yksilöille tiettyjä etuoikeuksia. Tämä ei tarkoita, etteivät valkoiset ihmiset kohtaisi elämässään vaikeuksia, vaan sitä että valkoisuus suojaa sellaiselta syrjinnältä, jota ei-valkoiset kohtaavat samankaltaisissa sosiaalisissa ja yhteiskunnallisissa tilanteissa.

Valkoinen hauraus. Emotionaaliset reaktiot, jotka heräävät, kun valkoinen ihminen kohtaa tietoa eriarvoisuudesta ja epäoikeudenmukaisuudesta, jota muiksi kuin valkoisiksi rodullistettujen väestöryhmiin kuuluvat ihmiset ovat kokeneet. Reaktioina ovat esimerkiksi puolustautuminen ja epämukavuuden tunteet. Emotionaalinen reaktio on tyypillistä silloin kun valkoinen hauraus kohtaa valkoisen etuoikeuden.

Valkoisuusnormi. Valkoisuusnormilla ei viitata niinkään ihonväriin vaan näkymättömiin sosiaalisiin hierarkioihin ja valtasuhteisiin, jossa länsimaalaisuus ja eurooppalaisuus nähdään yhteiskunnallisia rakenteita määrittävänä normina. Normatiivisuus tulee esiin vasta, kun siitä poiketaan. Eurosentrisyys on osa valkoisuusnormia.

Vammaisuus

Esteettömyys ja saavutettavuus tarkoittavat, että niin fyysiset kuin digitaaliset ympäristöt, tilaisuudet ja palvelut ovat kaikenlaisten ihmisten käytettävissä. Suomessa nämä käsitteet on erotettu, mutta esimerkiksi englannin accessibility kattaa molemmat.

Vammainen on neutraali kattotermi, jonka perään voi lisätä asiayhteydestä riippuen esimerkiksi sanan henkilö, ihminen, lapsi. Yksilöstä puhuttaessa voidaan käyttää tarkempaa sanaa.

Tarkemmat käsitteet

Amputoitu henkilö on jostain syystä menettänyt jonkun raajan.

Kehitysvammainen on henkilö, jonka älykkyydosamäärä on alempi kuin kaksi keskihajonnan mittaa väestön älykkyyajakautuman keskiarvosta.

Kuulo-näkövammainen kuulee ja näkee normia heikommin.

Kuulovammainen ei kuule normin mukaisesti.

Kuuro ei kuule lainkaan.

Kuurosokea on sekä kuuro että sokea.

Liikuntavammainen viittaa fyysisen toimintakyvyn poikkeamiseen normista.

Lyhytkasvuinen on normista poikkeavan lyhyt. Raja on häilyvä, mutta tyypillisesti aikuinen määritellään lyhytkasvuisiksi, jos hänen pituutensa on alle 140-150 cm.

Monivammainen viittaa yleensä kehitysvammaiseen, joka on lisäksi jollain muulla tavalla vammainen.

Näkövammainen näkee rajatusti.

Puhevammainen on kuuleva, joka ei kommunikoi puhumalla.

Pyörätuolin käyttäjä on henkilö, joka käyttää pyörätuolia liikkumiseen. Tätä muotoilua voi soveltaa myös muihin apuvälineisiin, vaikkapa kuulolaitteeseen tai ruudunlukijaan.

Sokea ei näe ollenkaan tai näkee vain hyvin vähän.

Viittomakielinen kommunikoi viittomakielellä. Viittomakielinen ei ole synonyymi kuurolle tai kuulovammaiselle, koska on myös kuuroja jotka eivät viito ja kuulevia joiden äidinkieli on viittomakieli. Monesti käytetään tarkempaa termiä viittomakielinen kuuro.

Terveys

Ihmisten terveydentilaan liittyen on lähinnä hyvä muistaa teemojen normalisointi, sekä rajojen kunnioittaminen. Kaikki eivät välttämättä kykene tai halua puhua terveydestään tai sairauksistaan, mutta niille, jotka haluavat, tulee voida kokea se turvalliseksi. Kykynsä mukaan on myös hyvä itse olla avoin puhumaan sairauden teemoista, jotta tabujen rikkominen ei jää ainoastaan sairaiden harteille.

Tabunomaisia aiheita terveyteen liittyen ovat pitkään olleet esimerkiksi ehkäisy ja seksuaaliterveys, kuukautiset, sekä mielenterveyden ongelmat. Varsinkin miesten mielenterveysongelmista puhuminen on edelleen korkean kynnyksen takana.

Terveyden ja sairauksien osalta on paras puhua asioiden oikeilla nimillä, kuten aiemmassa luvussa vammaisuudesta, tai esimerkiksi mielenterveysongelmien kohdalla diagnooseista. On tärkeää muistaa, että diagnooseilla vitsailu voi aiheuttaa kuormitusta heille, joilla niitä on – oli sitten kyseessä mikä terveydenala tahansa.

Ikä

Yhdenvertaisuuslaki kieltää ikäsyrynnän. Yhdenvertaisuuslain syrjinnän kieltö koskee kaikenikäisten syrjintää eli kuka tahansa voisi tulla syrjityksi iän vuoksi. Ikään perustuva syrjintä voi olla sekä välitöntä tai välillistä. Välillistä ikäsyryntää voi olla esimerkiksi perusteettomasti asetetut vaatimukset uravuosista tietyn etuisuuden saamiseksi.

Ikäsyryntä ilmenee työelämässä nuoria kohtaan esimerkiksi kollegojen ja/tai asiakkaiden negatiivisina asenteina, ammattitaidon kyseenalaistamisena tai osaamisen aliarviointina, kuten liian helppoina työtehtävinä. Iäkkäät puolestaan kokevat ikäsyryntää niin ikään negatiivisina asenteina, mutta myös esimerkiksi rekrytointi- ja irtisanomistilanteissa, sekä laskevin palkkoina ikääntymisen myötä. Ikä on yksi tyypillisistä syrjintäperusteista, joita ilmenee moniperusteisen syrjinnän tapauksissa, kuten nuorten naisten syrjimisessä lisääntymisoletuksen perusteella.

Moninaisuuden tunnistaminen ja toteutuminen

[Karjalaiset Nuoret Šuomešša ry: Usein kysytyt kysymykset](#)

[Karjalan Liitto: Karjalaisuus](#)

[Sámediggi: Saamelaiset Suomessa](#)

[Suomi.fi: Monimuotoinen työyhteisö](#)

[Työ- ja elinkeinoministeriö: Monimuotoisuudesta menestystä](#)

[Työ- ja elinkeinoministeriö: Työelämän monimuotoisuusohjelma](#)

[Työterveyslaitos: Miten edistää monimuotoisuutta rekrytoinnissa?](#)

[Työterveyslaitos: Monimuotoisuus ja inklusiivisuus asiantuntijaorganisaatiossa -opas](#)

[Yritysvastuuverkosto FIBS \(Finnish Business & Society\): Monimuotoisuusarviointi](#)

Häirinnän tunnistaminen ja siihen puuttuminen

[Mehiläinen: Työpaikkakiusaaminen](#)

[Rikosuhripäivystys: Turvaohjeita nettiin](#)

[Terveystalo: Työpaikkakiusaaminen](#)

[THL: Seksuaalinen häirintä](#)

[THL: Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt ja väkivalta](#)

[Työsuojelu: Häirintä ja epäasiallinen kohtelu työssä](#)

[Työterveyslaitos: Työpaikkakiusaaminen](#)

[Valtioneuvosto: Seksuaalirikoslain uudistus](#)

[Väestöliitto: Seksuaalinen häirintä ja seksuaaliväkivalta](#)

[Yrittäjät: Vinkkejä häirinnän ehkäisemiseen työpaikalla](#)

Sanastoa ja käsitteitä

[Diakonia-ammattikorkeakoulu: Kielivalinnat vammojen ja sairauksien maailmassa](#)

[Monikulttuurinen.fi, sanasto](#)

[Oikeusministeriö: Yhdenvertaisuus, antirasistinen sanasto](#)

[Oikeudenministeriö: Yhdenvertaisuus, Rainbow Rights -opas](#)

[Opetushallitus: Toiminnallinen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelu, käsitteet](#)

[Seta: Sateenkaarisanasto](#)

[Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus: Sukupuolen moninaisuuden sanasto](#)

[Stonewall: List of LGBTQ+ terms](#)

[THL: Maahanmuutto ja kulttuurinen moninaisuus, käsitteet](#)

[THL: Seksuaalisuuden ja sukupuolen sanasto](#)

[THL: Sukupuolten tasa-arvo, sanasto](#)

Lähteet

[FIBS ry: Sateenkaariväki työelämässä ja asiakkaina](#)

[Jenni Kolu: Nuorten kokema ikäsyrijintä työelämässä](#)

[Kynnys ry: Vammaisuus ja journalismi - opas toimittajille](#)

[Mielenterveyden keskusliitto: Kieli on valtaa mielenterveysongelmissa](#)

[Mielenterveyspooli: Mielenterveys ja työelämä](#)

[MIELI ry: Mielenterveyden johtaminen](#)

[MIELI ry: Mielenterveyden suoja- ja riskitekijät](#)

[MIELI ry: Sixten Korkman MIELI ry:n podcastissa](#)

[MIELI ry: Sosiaalinen vastuullisuus ulottuu henkilöstön mielen hyvinvointiin](#)

[MIELI ry: Yrittäjän hyvinvointityö](#)

[Niina Viitasalo: Varttuneet ja ikäsyrijintä työelämässä](#)

[School of the Art Institute of Chicago: Learn & Unlearn: Anti-racism Resource Guide, Cultural Appropriation](#)

[Seta: Sateenkaarisanasto](#)

[Sitra: Menestyvä yritys panostaa työhyvinvointiin](#)

[Sosiaali- ja terveysministeriö: Kansallinen mielenterveysstrategia ja itsemurhien ehkäisyohjelma vuosille 2020-2030](#)

[Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus: Sukupuolen moninaisuus asiakastyössä](#)

[Suomen Yrittäjäopisto: Työhyvinvointi osaksi työyhteisön arkea](#)

[Suomessa voisi olla miljoona sairauspäivää vähemmän, jos mielenterveyden ongelmia hoidettaisiin eri tavalla, lupaa uusi hanke](#)

[THL: Kulttuurivähemmistöt, romanit](#)

[THL: Kulttuurivähemmistöt, saamelaiset](#)

[THL: Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt ja väkivalta](#)

[Ville Hautamäki: Rajaamisen vaarat - Kulttuurinen omiminen ja kulttuuriessentialismi](#)

[TUTKITUSTI - Kulttuurinen omiminen](#)

[Yhdenvertaisuusvaltuutettu: Ikäsyrijintä](#)